

Cahiers du CEFRES

N° 6, Dějiny a paměť

Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux (Ed.)

Bohumil PEKÁREK

Paměť a politika

Référence électronique / electronic reference :

Bohumil Pekárek, « Paměť a politika », Cahiers du CEFRES. N° 6, Dějiny a paměť (ed. Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux).

Mis en ligne en avril 2012 / published on : april 2012

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c6/pekarek_1995_pamet_politika.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Paměť a politika

Bohumil Pekárek

Pro historika novodobých dějin jsou paměti účastníků nesporně důležitým pramenem zejména pro zachycení činnosti ilegální, odbojové, nebo v případě nepřístupnosti některých dokumentů archivních. Mají však jisté nevýhody. Jednak s odstupem času vzpomínky vyprchávají z paměti, a také do jisté míry podléhají oficiální ideologii, která připouští jeden jediný výklad minulosti, jenž se ovšem v průběhu let podle momentálních okolností i podstatně mění. Domnívám se podle zažitých zkušeností, že právě na dějinách druhé světové války, zejména na výkladu hnutí odporu, je to zvláště patrné.

V prvních poválečných letech vyšla u nás celá řada publikací o hnutí odporu různých ideových směrů. Tyto publikace byly právě převážně vzpomínky účastníků. Zdaleka ne všechny ony práce jsou spolehlivým pramenem, nicméně mohlo být jen otázkou času vydání propracovanějších, spolehlivějších publikací. Po únoru 1948, kdy došlo v Československu k podstatnému politickému zvratu, mohly být vydávány – až na drobné výjimky – pouze publikace o odboji komunistickém. Ale i jejich obsah byl často úmyslně zkreslován, aby národ byl pamětliv jen několika hrdinů jediného politického směru. V následujících letech hledání třídního nepřítele bylo diskriminováno i souzeno mnoho aktivních bojovníků za svobodu zejména těch, kteří bojovali v jednotkách na západě, následovalo i tažení proti části odbojářů z řad organizací komunistických. Obavy z možného pronásledování pak vedly mj. k tomu, že mnozí z aktivních účastníků odboje odmítali rozhovory s historiky, jiní své výpovědi upravovali. Např. dlouho bylo uváděno i v pracích historiků, že partyzáni v okolí Berouna odstřelili skály nad železniční tratí, čímž přerušili dopravu vojenským transportům. Teprve v polovině šedesátých let se odvážil někdejší traťový hlídač sdělit historikům skutečnost – každým rokem po zimním období bylo prováděno tzv. čištění skal. V průběhu zimního počasí uvolněné části skalních masivů nad tratěmi byly systematicky odstraňovány a vzhledem k zemské přitažlivosti dopadaly na trať. Bylo to bezpečnější, než kdyby balvany padaly nekontrolovatelně. V době čištění skal byl pochopitelně provoz na konkrétní trati zastaven až do doby odklizení balvanů z kolejíště. Takových příkladů různé interpretace jedné a téže fakticity by bylo bezpočet.

Počátkem šedesátých let, kdy začínal proces pozvolné demokratizace, vybojovaly i společenské vědy větší prostor pro svoji objektivitu. Z iniciativy několika historiků byl založen

Výbor pro dějiny národně osvobozenického boje, který mj. v úzké spolupráci se Svazem protifašistických bojovníků prováděl široký výzkum mezi pamětníky. Nebylo zpočátku snadné po téměř patnácti letech politického nátlaku získat důvěru pamětníků. Trvalo ještě nějaký čas, než se pamětníci odvážili mluvit nejen o světlých stránkách odboje, ale i o jeho negacích. Mnozí odmítali sdělovat své paměti jinak než "mezi čtyřma očima". Jaký div, vždyť mezi pamětníky byli i tací, kteří prchali z protektorátu do SSSR domnívající se, že tam budou bojovat proti nacistickým vojskům po boku Rudé armády a zatím byli drženi po celou dobu války – nejdén i kolik roků po válce – v sovětských koncentracích. A byli zavázáni slibem mlčení o svých zážitcích.

V badatelsko-dokumentačním středisku Výboru a komisích SPB bylo časem soustředěno množství vzpomínek pamětníků vzdor všem potížím. Ke škodě celé společnosti mohly být jen z malé části využity pro historické práce vzhledem k "bratrské pomoci" r. 1968.

Rovněž s fyzickými památkami – památníky, pomníky i pomníčky, náhrobky apod. si vládnoucí ideologie zahrávala podle svého, často v rozporu se skutečností i pamětí mnoha lidí. V řadě obcí byly po první světové válce, povětšíně z iniciativy i prostředků místních obyvatel, postaveny jednoduché pomníčky na památku padlých spoluobčanů. Nebylo sice všude jednoduché – zejména v národnostně smíšených oblastech – dohodnout, která jména budou trvale vzpomínána. Většinou byli nakonec uvedeni všichni padlí, nešlo jen o vzpomínku na spoluobčany, ale hlavně o varování před možným dalším válečným zlem.

Po druhé světové válce vyrostlo více pomníčků připomínajících vděk osvobozující armádě, méně těch, které připomínají konkrétní oběti válečných let. Oproti oficiální linii bylo vybudováno i nemálo památníčků v západních Čechách připomínajících účast americké armády na našem osvobození.

Památníčky připomínající oběti první války, zejména pokud na nich byla i jména padlých Němců, vzaly většinou za své po odsunu sudetských Němců a osídlení území českým obyvatelstvem. Pouze ve šluknovském výběžku zůstaly dodnes ve své většíně zachovány a většinou jsou i udržovány. Památníčky připomínající oběti z řad americké armády v západních Čechách byly vystaveny slovním útokům ideologů obdobně jako pomníčky sakrální. Ty první však na rozdíl od sakrálních z větší části přetrvaly.

Stojí za poznámku, že r. 1963, kdy byl připravován mezinárodní kongres historiků druhé světové války v Karlových Varech, projížděli jeho organizátoři celou oblastí. Zjišťovali zda

ony památníčky nejsou zdevastovány. Dalo se předpokládat, že někteří účastníci kongresu některá tato místa navštíví. Většina z nich byla shledána uchovalých, nejeden však byl zarostlý hustým křovím či jinak maskován, aby nebyl během nahodilých návštěv vrchnosti spatřen a případně pak nařízeno jeho odstranění. V jakém stavu jsou ony památníky dnes, po třiceti letech, není známo.

V posledních třech letech došlo k devastaci i likvidaci nejednoho památníku připomínajícího postup Sovětské armády, včetně těch, které jmenovitě připomínaly vojáky padlé v konkrétních místech. Jako kdyby sovětští vojáci padlí během války byli titíž, kteří Československo okupovali o dvacet tři roky později. O masové demoralizaci svědčí i skutečnost natírání tanku poslanci národního shromáždění, mezi nimiž nechyběl ani historik. Pravda, často se o tom tanku tvrdilo, že je prvním, jenž dorazil na pomoc pražskému povstání, což pravda nebyla, nicméně byl to symbol nevymazatelné skutečnosti. Ale i památka na starší české dějiny a jejich osobnosti, stejně jako sochy svatých jsou nyní devastovány intenzivněji, než to dokázal vyvolat Z. Nejedlý v době svého tažení za ateismus. Z pomníku svatého Václava i Jana Husa se stává řečnická tribuna, někdy odpočívárna znavených, sochy svatých na Karlově mostě stávají se denně odkladištěm i odpočívárnou pro stánkaře na mostě. Bez ohledu na historickou i kulturní cenu oněch soch. Ze současné politické interpretace českých a slovenských dějin nové doby se můžeme dočkat i znovudstraňování pomníků T.G. Masaryka, neboť i on, obdobně jako E. Beneš, je politickými interprety nejednou označován za původce nestability Československa svým nezodpovědným řešením národnostní problematiky. Obdobnými způsoby jako byla donedávna zkreslována historie psaná i chovaná v paměti lidí ideology komunistického režimu, je tomu tak i nyní, byť v jiném směru. Objektivní paměť je vždy někomu nepřítelem.

45. rok byl v Československu státním svátkem 9. květen, den kdy skončilo povstání v hlavním městě Praze. Po pádu rudé totality byl onen sváteční den přesunut na 8. květen. Co se tím asi sleduje? Máme tím srovnat krok s Evropou? Přišel snad někdo na to, že zatím co se ještě v Praze bojovalo, byli jsme již svobodni? Vadila snad u původního data věta dodávaná v našich kalendářích posledních dvacet roků: "Osvobození Československa Sovětskou armádou"? Tu snad bylo možno vypustit a výročí nedestabilizovat. Vždyť již jeden ze sovětských historiků napsal před více než 25 roky: "9. května vstoupila Sovětská armáda do již svobodné Prahy". A riskoval tím tehdy víc, než by se riskovalo ponecháním původního data, jen s vypuštěním oné ne zcela pravdivé věty ve starších kalendářích. Řekne se maličkost, ale množ-

ství takových maličností jen vyvolává nedůvěru k historii vlastního národa a ve svých důsledcích vede k apatii až demoralizaci.

O to výmluvněji svědčí úcta k obětem lidské zlovolnosti i přenášení paměti z generace na generaci mezi řadovými občany. I když dotyční namnoze nemají ke vzpomínaným obětem bezprostřední, nýbrž spíše morální vztah.

O dosud zachovaných pomníčcích na památku padlých Čechů a Němců v první světové válce byla již zmínka. Rovněž o památníčcích v západních Čechách, ukryvaných před zraky ideologů starého režimu. V lesích nedaleko Lučence je – alespoň před dvaceti lety byla – dřevěná, udržovaná tabulka na paměť mladého muže z Prahy–Žižkova, který tam padl r. 1919 při obraně Slovenska proti maďarskému vpádu. Lze těžko předpokládat, že by tuto tabulku po celé roky jezdili udržovat přátelé či příbuzní padlého až ze Žižkova. V brdských lesích lze spatřit jednoduchou pyramidu navršenou mladými trampy nedlouho po válce na památku dvou nacisty zavražděných trampů–odbojářů. Pamětní tabulka se jmény Jerry Packard a Broches, se vícekrát ztratila, v paměti mnohých ti dva zůstali. A přestože přinejmenším Broches (vl. jménem Brožek) byl prokazatelně účastníkem odboje komunistického, pamětní desku na domě, v němž bydlel, neumístili ani jeho spolustraníci. Konečně po padesáti letech od tragédie Lidic je na místě po roky rozestavěný – a dosud nedostavěný – památník.

Bohužel je to paměť udržovaná jen úzkým okruhem lidí. Není v zájmu současné politiky – obdobně jako minulé – uchovat v paměti osoby a události doby dřívější. Vzpomíná se jen to, co se momentálně hodí. Nebylo v zájmu stalinské totality připustit, že na osvobození Československa měly podíl i jiné síly než komunistické, i když se jednalo o skupiny obětavců pokrokového smýšlení. Např. program „Za svobodu do nové československé republiky“, jenž vyšel ilegálně v r. 1941, byl pro ni nepřijatelný pro přílišnou liberálnost. Někteří z tvůrců programu byli popraveni nacisty, Milada Horáková komunisty. Ani dnes není záhodno onen program připomínat, neboť byl příliš socialistický.

Výročí vzniku onoho programu vzpomnělo ze všech tiskovin jedině Právo lidu 23.4.1991. Obdobných zkreslování nebo zamlčování historických faktů je ovšem bezpočet.

Zpřístupnění archivů a knihovních fondů do nedávna označovaných „Z“ historikům, je jedna věc. Avšak omezování historické publicity ať již z důvodů finančních či jiných, je krátkozrakost, která se vymstí (a již mstí) na morálce současné mladé generace i několika genera-

cí příštích. Neboť zamlčování nebo zkreslování minulosti národa, i jeho částí, je degradací identity ať je uskutečňuje kdokoliv.

Pamětníků první světové války je namálo. Pamětníků druhé války rovněž ubývá. A u mladé generace se zájem o pro ně již časově vzdálenou záležitost vytrácí. Ti si mohou rozeklanost mezi vlastní pamětí a interpretací událostí porovnávat na záležitostech novějších. O těch starších záležitostech neví komu věřit. Zda otcově či dědově paměti, učebnici z padesátých, šedesátých, sedmdesátých let či nynějších, když všude se jedná o jednu a tutéž záležitost pokaždé jinak. Fenomén paměti je vymazáván střídající se mocí. Vzdor tomu, že jen pravdivý obraz otřesné minulosti je jedinou schůdnou cestou k pokojnému spoluzítí národů, politiky znesvářených.